

Μακεδονικά

Τόμ. 1

Νικολάου Κ. Κασομούλη, Αγωνιστού του Εικοσιένα, Μακεδόνας, Ενθυμήματα Στρατιωτικά της Επανάστασης των Ελλήνων 1821-1833. Εισαγωγή και σημειώσεις υπό ΓΙΑΝΝΗ ΒΛΑΧΟΓΙΑΝΝΗ. Τόμ. Α' Αθήναι 1939. Σελ. οξ'+464 .

I. Κ. Βασδραβέλλης

doi: [10.12681/makedonika.9240](https://doi.org/10.12681/makedonika.9240)

Copyright © 2016, I. Κ. Βασδραβέλλης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Βασδραβέλλης I. Κ. (2017). Νικολάου Κ. Κασομούλη, Αγωνιστού του Εικοσιένα, Μακεδόνας, Ενθυμήματα Στρατιωτικά της Επανάστασης των Ελλήνων 1821-1833. Εισαγωγή και σημειώσεις υπό ΓΙΑΝΝΗ ΒΛΑΧΟΓΙΑΝΝΗ. Τόμ. Α' Αθήναι 1939. Σελ. οξ'+464 . *Μακεδονικά*, 1, 550-555. <https://doi.org/10.12681/makedonika.9240>

φα — μεταφράσεις ἐκ κωδίκων τοῦ τουρκικοῦ ἀρχείου Βεροίας καὶ τῶν ἀρχειῶν Κοινοτήτων τινῶν τῆς Χαλκιδικῆς — διαφωτίζουν ἰδίως τὴν ἐπανάστασιν τοῦ Βερμίου καὶ τῆς Χαλκιδικῆς καὶ συμπληρῶνουν ἢ ἐπανορθῶνουν τὰ μέχρι σήμερον καὶ ἐξ ἄλλων πηγῶν γνωστά.

Ἐκ τῆς συντόμου ταύτης ἐπισκοπήσεως τοῦ περιεχομένου καταφαίνεται καὶ ἡ σπουδαιότης τῆς συμβολῆς τοῦ κ. Ἰ. Βασδραβέλλη εἰς τὴν ἔρευναν τῆς περιόδου, ἣν πραγματεύεται. Ὁ αὐστηρὸς βεβαίως ἐπιστήμων ἱστορικὸς θὰ ἐπεθύμει μεγαλυτέραν συντομίαν ἰδίως εἰς τὴν ἔκθεσιν γεγονότων γνωστῶν καὶ ἐξ ἄλλων ἔργων. Ἡ μέθοδος ἐξ ἄλλου τῆς διὰ βιογραφιῶν ἐξιστορήσεως ἱστορικῶν γεγονότων, ἐφ' ὅσον δὲν πρόκειται περὶ μονογραφιῶν, εἶναι ἡ συνήθης παρ' ἡμῖν καὶ εἰς αὐτὴν ἀρέσκονται οἱ ἀσχολούμενοι κυρίως μὲ τὴν ἱστορίαν τῆς τουρκοκρατίας, ἀλλὰ δὲν εἶναι καὶ πάντοτε ἡ ὀρθή. Καὶ ἡ παράθεσις ὀλοκλήρου τοῦ κειμένου ἐγγράφων, ἐνῶ περικοπῆ τις θὰ ἤρκει, βλάπτει τὴν συνοχὴν τῆς ἀφηγήσεως. Ἄλλ' αὐτὰ καὶ ἄλλα τινὰ διὰ τὸν αὐστηρὸν ἐπιστήμονα. Ὁ κ. Βασδραβέλλης ὁμως «ἀφίνει εἰς τοὺς μᾶλλον εἰδικωτέρους νὰ συνεχίσουν καὶ ὀλοκληρώσουν εἰς τὸ μέλλον τὴν προσπάθειάν του». Σήμερον δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι ὁ κ. Βασδραβέλλης εἶναι ἀπὸ τοὺς καλυτέρους μελετητὰς τοῦ τμήματος τούτου τῆς μακρᾶς ἱστορίας μας, δὲν θεωρῶ δὲ ἀναγκαῖον νὰ ἐπαναλάβω ἐνταῦθα ὅτι γενικῶς ἡ ἔρευνα τῆς Μακεδονίας εἶχε καθυστερήσει παρ' ἡμῖν, οὗτε δὲ καὶ νὰ τονίσω ἰδιαιτέρως ὅτι ἡ ἀληθῶς μεγάλη συμβολὴ τῶν Μακεδόνων εἰς τὸν ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας ἀγῶνα τοῦ 1821 δὲν εἶχε τύχει τῆς δεούσης προσοχῆς καὶ ἐκτιμήσεως ὑπὸ τῶν ἱστορικῶν μας. Καὶ εἰς τοῦτο ὀφείλεται ἡ σημασία τοῦ βιβλίου τοῦ κ. Ἰ. Βασδραβέλλη, ὅτι δίδει τὴν καλυτέραν μέχρι τοῦδε εἰκόνα τῶν ἀγῶνων καὶ θυσιῶν τῶν Μακεδόνων εἰς τοὺς ὑπὲρ τοῦ Ἔθνους ἀγῶνας καὶ ἀποτελεῖ σήμερον ἐπικαίρον ἀνάγνωσμα.

Εἰς τὴν μεταφορὰν τῆς χρονολογίας τῶν ἐν τέλει σελ. 241-290 παρατιθεμένων ἐγγράφων παρεισέφρησαν σφάλματά τινα, τὰ ὁποῖα δὲν θεωρῶ ἄσκοπον νὰ ἐπανορθῶσω ἐνταῦθα, τοσοῦτ' ἄλλο καθ' ὅσον ἡ μεταφορὰ αὕτη ἐγένετο ὑπ' ἐμοῦ τοῦ ἰδίου κατὰ παράκλησιν τοῦ συγγραφέως. **Ἔγγρ. 4**, ἀντὶ 22 Μαΐου γράφε 22 Ἰουνίου. **Ἔγγρ. 9**, ἀντὶ 28 Ὀκτωβρίου γρ. 4 Ὀκτωβρίου. **Ἔγγρ. 10, 16, 17, 18, 19, 20, 23, 28, 29, 34, 35, 36** καὶ **37**, πρέπει νὰ προστεθῆ μία μονὰς εἰς τὴν ἡμερομηνίαν ἐκάστου μηνός, διότι τὸ τουρκικὸν ἔτος 1237 εἶναι δίσεκτον. ἔγγρ. π. χ. 10 ἀντὶ 23 Ὀκτ. πρέπει νὰ γραφῆ 24 Ὀκτ., ἔγγρ. 16 ἀντὶ 11 Μαρτ. πρέπει νὰ γραφῆ 12 Μαρτίου καὶ οὕτω καθ' ἐξῆς. **Ἔγγρ. 13**, ἀντὶ 20 Ἰαν. γρ. 1 Φεβρ. **Ἔγγρ. 14**, ἀντὶ 29 Ἰαν. γρ. 10 Φεβρ. **Ἔγγρ. 15**, ἀντὶ 22 Ἰαν. γρ. 3 Φεβρ. **Ἔγγρ. 22**, ἀντὶ 28 Μαρτ. γρ. 7 Ἀπρ. **Ἔγγρ. 31**, ἀντὶ 14 Αὐγ. γρ. 26 Ἰουλίου.

A. ΣΙΓΑΛΑΣ

Νικολάου Κ. Κασομούλη, Ἀγωνιστοῦ τοῦ Εἰκοσιένα, Μακεδόνας, *Ἐνθυμήματα Στρατιωτικὰ τῆς Ἐπαναστάσεως τῶν Ἑλλήνων 1821-1833*. Εἰσαγωγή καὶ σημειώσεις ὑπὸ ΓΙΑΝΝΗ ΒΛΑΧΟΓΙΑΝΝΗ. Τόμ. Α' Ἀθῆναι 1939. Σελ. οξ' + 464.

Ἡ σπουδαιότης τῶν Στρατιωτικῶν Ἐνθυμημάτων τοῦ Νικολάου Κασομούλη ἐπιτρέπει εἰς ἡμᾶς νὰ δημοσιεύσωμεν ἐνταῦθα κατὰ σειρὰν τρία σημειώματα ἐπὶ τῆς ἐκδόσεως τοῦ πρώτου τόμου ὑπὸ τοῦ Γιάννη Βλαχογιάννη,

τῶν κ. κ. Ἰωάννου Κ. Βασδραβέλλη, Γιάννη Ἀργ. Τόζη καὶ Εὐαγγέλου Στ. Τζιάτζιου.

1. Τοῦ κ. Ἰ. Κ. Βασδραβέλλη. — Ἐνῶ στήν ὑπόλοιπη Ἑλλάδα βωμοὶ καὶ τρόπαια καὶ τελετὲς καὶ ἀγάλματα καὶ προτομέες στήνονται γιὰ νὰ δοξάσουν τοὺς στρατηγοὺς καὶ ναυάρχους τοῦ μεγάλου μας ἀγῶνα τοῦ 1821, ἐδῶ ψηλὰ λησμονιὰ καὶ πάχνη σκέπαζε ὡς τώρα θυσιῆς κι' ἀνδραγαθήματα, καταστροφή καὶ ἐρήμωσι πού τράβηξαν οἱ Μακεδόνες, οἱ ἀθάνατοι αὐτοὶ νεκροί, οἱ προπομποὶ στοῦ ἀπελευθερωτικοῦ ξεσήκωμα τοῦ ἔθνους μας. Ἀνάμεσα λοιπὸν σ' αὐτὴ τῇ λησμονιᾷ ξεπήδησε τελευταῖα ὁ πρῶτος τόμος τῶν «Στρατιωτικῶν Ἐνθυμημάτων τῆς Ἐπαναστάσεως τῶν Ἑλλήνων» τοῦ Μακεδόνα ἀγωνιστοῦ τοῦ 21, τοῦ Νικολάου Κ. Κασομούλη. Ἡ νεώτερη Ἑλληνικὴ ἱστορία χρεωστῆι στὸν ἱστοριοδίφη κ. Γιάννη Βλαχογιάννη ἀνεκτίμητους ἐθνικοὺς θησαυροὺς, πού χάρις στὸ ζῆλο καὶ τίς προσπάθειές του σώθηκαν καὶ εἶδαν τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος. Κοντὰ σ' αὐτὴ προστιθεταὶ τώρα τὸ ἔργο τοῦ Κασομούλη. Εἰς τὴν ἔκδοσιν τῶν «Ἐνθυμημάτων τοῦ Κασομούλη» συνέβαλε βεβαίως καὶ ἡ πρωτοβουλία τοῦ σεμνοῦ ἀπογόνου τῶν Δραγοῦμηδων κ. Φιλίππου Δραγοῦμη, πού χάρις σ' αὐτὸν ἀνέλαβεν ἡ «Πάγγελος Ἐπιτροπὴ» τὰ ἔξοδα τῆς ἐκτυπώσεως τῶν «Ἐνθυμημάτων».

Ἡ σημασία τῶν «Ἐνθυμημάτων» γιὰ τὴ νεώτερη ἱστορία μας εἶναι σημαντικὴ κι' ἀκόμη σημαντικώτερη γιὰ τὴν ἰδιαίτερη ἱστορία τῆς Βορείου Ἑλλάδος.

Στὴν εἰσαγωγή του ὁ Βλαχογιάννης ἐξετάζει τὸν συγγραφέα καὶ τὸ ἔργο του, κατόπιν παραθέτει βιογραφικὸ σημεῖωμα καὶ περιγραφὴ τοῦ χειρογράφου. Στὴν ἀρχὴ χτυπᾷ ἀλύπητα τὸ λογιοτατισμὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ 21 καὶ θεωρεῖ καὶ τὸν Σιατιστινὸ συγγραφέα τῶν «Ἐνθυμημάτων» καὶ ἀγωνιστὴ τοῦ 21 θῆμα δασκαλιστικὸ τῆς ἐποχῆς του. Μὰ καὶ ἄλλους πολλοὺς ἱστοριογράφους τῆς Ἐπαναστάσεως κρίνει καὶ ἐπικρίνει ὁ Βλαχογιάννης. Ἐχοντας ὑπ' ὄψιν τὸν Κασομούλη καὶ ἄλλες πηγές συμπληρώνει τὴ βιογραφία τοῦ ἀγωνιστοῦ κατόπιν. Δὲν πρόκειται νὰ ἐπεκταθοῦμε ἐδῶ πολὺ. Θὰ προσπαθήσουμε νὰ δώσωμε μόνον μιὰ μικρὴ εἰκόνα γιὰ τὸ περιεχόμενον τοῦ πρώτου αὐτοῦ τόμου καὶ νὰ ἐξετάσωμε στὸ τέλος τοῦ σημειώματός μας μερικὲς λεπτομέρειες, πού ἀφοροῦν τὸν ἀρματολισμὸ καὶ τὸν ἀγῶνα στὴ Βόρειο Ἑλλάδα.

Ὁ Νικόλαος Κώστα Κασομούλης ἦταν Σιατιστινός, ἴσως κατῆγετο ἀπὸ παλαιότερη οἰκογένεια τῆς Κοζάνης — δὲν ἐπιμένω σ' αὐτό, οὔτε κι' ἔχει σημασία μεγάλη — βέβαιον εἶναι ὅτι γεννήθηκε καὶ μεγάλωσε στὴν Σιάτιστα. Ἡ μητέρα τοῦ Κασομούλη Σουλτάνα ἦταν Βλατσιώτισσα καὶ συγγένευε μὲ τὴν οἰκογένεια τῶν μεγαλοτσελνικιάδων Φαρμακαίων. Εἶχε λοιπὸν ὁ Κασομούλης μέσα του τὸ ἔξυπνο καὶ νοικοκυρεμένο πνεῦμα τῶν Σιατιστινῶν, ἀλλὰ καὶ τὴν τόλμη καὶ τὸν πατριωτισμὸ τοῦ βουνήσιου Βλατσιώτου. Ἀπάνω σ' αὐτὰ τὰ δύο χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα ξετυλίγεται ὀλόκληρη ἡ ζωὴ τοῦ ἀγωνιστοῦ.

Ὁ Κασομούλης ξεκίνησε τὸ Φλεβάρη τοῦ 1820 ἀπὸ τίς Σέρρες, ὅπου ἐμπορευόνταν ὁ πατέρας του, μὲ ἐμπορικὴ ἀποστολὴ γιὰ τὴν Αἴγυπτον καὶ περνώντας στὴν ἐπιστροφή ἀπὸ τὴν Σμύρνη μυσήθηκε στὸ μυστήριον τῆς Φιλικῆς Ἐταιρίας, μόλις 22 χρονῶν τότε, ἀπὸ τὸν κρητικὸν γιατρό καὶ Φιλικὸ Μιχαὴλ Ναύτη.

Με μεγάλο ένθουσιασμό ο Κασομούλης έμαθε τή μελετωμένη έξέγεροι του "Εθνους κι' άφου τακτοποιήσε γρήγορα τīs υποθέσεις του, γύρισε στις Σέρρες, όπου ύπηρχε σπουδαίο κέντρο τής Φ. Ε. με επί κεφαλής τó Δεσπότη Χρύσανθο. 'Ο Κασομούλης ήλθε σέ στενή έπαφή με τούς εκπροσώπους τής Φ. Ε. "Οταν όμως ξινεν εκεί γνωστό τó κίνημα στις 'Ηγεμονίες κι' ή σφαγή του Πατριάρχη και των Συνοδικών, ο Κασομούλης, κατά συμβουλήν του πατέρα του, έφυγε για τήν Σιάτιστα κ' έτσι απέφυγε τή σύλληψί του, άπ' τήν όποία δέν γλύτωσαν οι Σερραίοι Φιλικοί και προύχοντες.

'Η Δυτική Μακεδονία είχε κι' αύτή άρχίσει νά κινείται' στή Σιάτιστα γίνεται μιά τοπική σύνοδος κι' άποφασίζεται όπως ο Κασομούλης μαζί με 25 παληκάρια, άφου έλθη σέ έπαφή με τόν άρματωλό τής Καστανιάς Διαμαντή, νά πάγη στο Μωριά ως έπίσημος άπεσταλμένος των περι τόν 'Αλιάκμονα Δυτικομακεδόνων και νά επικοινωνήση με τήν Κεντρική Διοίκηση.

'Ο Κασομούλης λοιπόν, άφου συνεννοήθηκε με τόν Διαμαντή στήν Καστανιά και με τόν 'Εμμ. Παπα στην Κασσάνδρα κι' έφωδιάσθηκε και με άλλα συστατικά, δίνοντας έτσι μεγαλύτεραν έκταση και σημασία στήν άποστολή του, άνεχώρησε για τήν Τριπολιτσά. "Ο,τι έκθέτει στα 'Ενθυμήματά του ο Κασομούλης για τήν συνάντησί του με τούς καπεταναίους τής Πελοποννήσου και πρό πάντων με τόν Κολοκοτρώνη και τó Χρυσοσπάθη έχει μεγάλο ένδιαφέρον. 'Η αντίληψη πού είχαν οι Πελοποννήσιοι για τόν άγώνα στο Βορρά άφήνουν βαθεία έντύπωση στον άναγνώστη, αλλά και οι λεπτομέρειες τής άλώσεως τής Τριπολιτσάς καθώς και οι σχέσεις των κοτζαμπάσηδων προς τούς καπεταναίους έχουν μεγάλη σημασία, όπως φάνηκε άργότερα στ' άποτελέσματα.

'Ο Κασομούλης από τήν Τριπολιτσά φθάνει στο "Αργος και παρουσιάζεται στον 'Υψηλάντη, δίνοντας τά συστατικά γράμματα τής Μακεδονίας. Μας πληροφορεί τώρα για τó περιβάλλον του αντιπροσώπου του Γενικού 'Αρχηγού, πού κανένας δέν τόν λογάριάζε, τήν πολιτική κατάσταση, πού επικρατούσε στο Μωριά, και για τή συζήτησι πού έγινε ένανω στήν έκστρατεία του 'Ολύμπου.

Ξεκινώντας ο Μακεδών άπεσταλμένος από τó "Αργος με τόν Γρηγόριο Σάλα, ως άρχηγό τής έκστρατείας του 'Ολύμπου, περιέρχεται άσκοπα, από τó φταιξιμο βέβαια του Σάλα, τά νησιά του Αιγαίου. 'Εδω μας δίνει μιά ώραία περιγραφή του κοινωνικού βίου των νησιωτών και πρό πάντων των Ναξιωτών, συγχρόνως δέ μας πληροφορεί για τά ώραία πατριωτικά αισθήματα των νησιωτών άπέναντι στον άγώνα του 21.

Τέλος ύστερα από περιπλανήσεις φθάνει ο Κασομούλης στον "Όλυμπο με λιγοστά πολεμικά έφόδια και στις 13 Μαρτίου 1822 έρχεται και ο άπερίγραφτος Σάλας με τούς έπιτελείς του. 'Αρχίζουν άμέσως οι έχθροπραξίες πού βάσταζαν κανένα μήνα και τελικά οι ύπερασπιστές σέ κακά χάλια διεσκορπίσθησαν. 'Ο Κασομούλης με κάτι ύπολείμματα, σαν περιπλανώμενος πολεμιστής, αλλά με πίστι στον άγώνα φθάνει στον 'Ασπροπόταμο και προσκολλάται στον άρματωλό Νικόλαο Στουρνάρη, ο όποιος έκτιμώντας χαρακτήρα και πατριωτισμό τόν προσλαμβάνει γραμματικό του, όπως συνήθιζαν τότε οι Καπεταναίοι.

Τώρα ο περίεργος αύτός πολεμιστής και γραμματικός μαζί, περιγράφει τις σχέσεις των Αιτωλοακαρνανών άρχηγών, τις διχονοιές των, τήν εμφάνισι του Καραϊσκάκη και τις αντίζηλιες γύρω από τήν άρχηγία των άρματωλι-

κιών, πρό πάντων εκείνου τοῦ τῶν Ἀγράφων, πού προσπαθοῦσε ὁ Καραϊσκάκης νά τὸ καταλάβῃ, ἐκτοπίζοντας τὸν ἄλλο ὑποψήφιο Ράγκο. Ἐν συνεχείᾳ ἀσχολεῖται μὲ τὴν ἐκτρατεία τοῦ Σκόδρου πασᾶ ἐναντίον τοῦ Ἀσπροποτάμου καὶ τῶν Ἀγράφων, τὶς μάχες πού ἔγιναν σ' αὐτὰ τὰ μέρη, τὸ προσκύνημα τοῦ Ἀσπροποτάμου καὶ τὴν ἀναχώρησι τοῦ Καραϊσκάκη στὴν Κεφαλλονιά, λόγω τῆς ἀσθένειας πού τὸν βασάνιζε.

Τὰ ὑπόλοιπα γεγονότα ἀναφέρονται στὴν ἄφιξι τοῦ λόρδου Βύρωνα στὸ Μεσολόγγι, στὴν δράσι τοῦ Μαυροκορδάτου, καθὼς καὶ στὴ δίκη τοῦ Καραϊσκάκη, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ ἕνα ἀπ' τὰ σπουδαιότερα κεφάλαια τοῦ συγγράμματος, λόγω τῶν περιστάσεων πού διεξήχθη καὶ τῆς σκοπιμότητος πού τὴν ἐπέβαλλε. Ἐνδιαφέρον πολὺ ἔχει καὶ ἡ ὡς συνέχεια τῆς δίκης τοῦ Καραϊσκάκη ἐπακολουθήσασα ἀνωμαλία καὶ οἱ αἱματηρὲς συγκρούσεις του μὲ τοὺς ἀντιπάλους στὰ βουνὰ τῶν Ἀγράφων.

Στὸ τελευταῖο κεφάλαιο, ὁ Κασομούλης ἀσχολεῖται μὲ τὴν τοπικὴ συνέλευσι τοῦ Αἰτωλικοῦ, τὸ ὀργανωτικὸ σύστημα τοῦ Μαυροκορδάτου, τὴν ἄφιξι τῶν ἐπαναστατῶν τοῦ ἐμφύλιου πολέμου τοῦ Μωριά πού κυνηγοῦσαν οἱ Ρουμελιῶτες τοῦ Γκούρα. Μὲ τὴν ἀναχώρησι τοῦ Κασομούλη γιὰ τὸ Ναύπλιο οὐκ ἐπίσημος ἀντιπρόσωπος τοῦ Στουρνάρη στὴν Κεντρικὴ Διοίκησι, τελιώνει ὁ πρῶτος τόμος τῶν Ἐνθυμημάτων.

Τὴν ἱστορία τοῦ ἀρματωλισμοῦ ὁ Κασομούλης τὴν ἔγραψε τελευταία καὶ τὴν ἔβαλε σωστὴ κορῶνα στὴν ἐργασία του. Ἐδῶ μᾶς παρουσιάζεται σωστός συγγραφέας μὲ μεστωμένη σκέψι καὶ συνθετικὴ δύναμη ἀξιοπρόσεκτη. Εἶναι ὁ μόνος καὶ μοναδικὸς ἱστοριογράφος τοῦ ἑλληνικοῦ ἀρματωλισμοῦ, ἕνα θέμα ἀπὸ τὰ πρὸ δύσκολα. Ἡ κριτικὴ φυσικὰ θὰ καθάρισι καὶ θὰ τακτοποίησι πολλὰ, ἀλλὰ τὸ ἔργο αὐτὸ πιστεῦω, ὅτι θ' ἀποτελέσῃ τὴ βάσι γιὰ μιὰ κατοπινὴ συστηματικὴ ἐργασία.

Ἄς ἰδοῦμε ὅμως σύντομα τὰ σημεῖα πού ἰδιαιτέρως ἐνδιαφέρουν τὴ Μακεδονία. Ὁ Κασομούλης μᾶς παρουσιάζει τὴ δράσι καὶ τὴ γενεαλογία τῶν ἀρματωλῶν ἀπὸ τὸ 17ο αἰῶνα κι' ὕστερα καὶ πρῶτο ἐπίσημο ἀρματωλὸ ἔχει τὸν περίφημο Μεϊντάνη πού τὸν θέλει Κοζανίτη (σελ. 4), ἐπηρεασμένος βέβαια ἀπ' τὴν καταγωγή τοῦ ὁμώνυμου Παπαχαρίση Μεϊντάνη, τοῦ διαβασμένου κληρικοῦ συγγραφέα καὶ Φιλικοῦ. Εἶν' ἀλήθεια πῶς ὁ Μεϊντάνης (ἔχι Μεγδάνης) ἔδρασε στὰ Θεσσαλομακεδονικὰ διαμερίσματα (πρβλ. I. Βασδραβέλλη, Οἱ Μακεδόνες εἰς τοὺς ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας Ἀγῶνας, Θεσσαλονίκη 1940 σελ. 244), ἀλλὰ τίποτε δὲν μᾶς πείθει ἐξ ὧν γνωρίζομεν, πῶς ὁ ἀρματωλὸς αὐτὸς εἶναι Μακεδῶν. Νομίζω λοιπὸν πῶς ἀξιοπιστότερος ἐδῶ πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὁ Κ. Σάθας (Χρυσᾶλλις τόμ. 3, 1865, σ. 692) πού παραδέχεται τὸν Μεϊντάνη Αἰτωλοακαρνανά. Ἀλλὰ καὶ στὴν Κοζάνη δὲν ὑπάρχει γραπτὴ ἢ προφορικὴ παράδοσι γιὰ Κοζανίτη ἀρματωλὸ μ' αὐτὸ τὸ ὄνομα. Ἀπ' τὴ μικρὴ ἐνθύμησι πού βρῆκε ὁ κ. Μ. Καλινδέρης (Γραπτὰ μνημεῖα Δυτ. Μακεδονίας, Πτολεμαῖς, 1940, σελ. 54) στὸ Βελβενδὸ γιὰ τὸν Μεϊντάνη δὲν βγαίνει τίποτε διαφωτιστικὸ.

Μᾶς κάμνει ἐντύπωσι πῶς ὁ Κασομούλης δὲν μᾶς λέγει τίποτε γιὰ τοὺς ἀρματωλοὺς τοῦ Βερμίου καὶ τοῦ Ὀλύμπου πού ἔδρασαν τὴν ἐποχὴ τοῦ Μεϊντάνη. Τὸν Περδικάρη, τὸν Πολύζο ἢ Καλόγηρο, τὸν Σερμπέτη, τὸν Καραδημό (βλ. Βασδραβέλλη, ἔνθ' ἀνωτ. σ. 4, 5, 6, 241 — 248), ἀλλ' οὔτε καὶ γιὰ τὴ μεγάλη οἰκογένεια τῶν Ζιακέων, πού 200 ὀλόκληρα χρόνια βαστοῦσε τὸν ἀγῶνα ἀπὸ τὰ Γρεβενὰ ἕως τὰ Ζαγοροχώρια, καθὼς καὶ γιὰ τὸν Γιάννη Πρί-

φτη, πού ἄφησε ἐποχὴ ἀλησμόνητη στὴ Σαμαρίνα καὶ γενικά στὴν Πίνδο. (Πρβλ. Wace - Thomson, *the Nomads of the Baluans* σ. 148 — 149 - Βασδραβέλλην ἔνθ' ἄνωτ. σ. 12 — 13, ὅπου καὶ τὸ τραγούδι τοῦ Πρίφτη.)

Ἄγνωστους ἀρματωλοὺς τῆς ἐποχῆς ἐκείνης μᾶς παρουσιάζει ὁ Κασσομούλης τοὺς Βλαταιώτας Βράκαν καὶ Ντόκον, τοῦ ὁποίου ἀπόγονοι ἀσχολούμενοι μὲ τὴν κτηνοτροφία σώζονται σήμερα στὸ Βλάτσι.

Τὰ « Στρατιωτικὰ ἐνθυμήματα » παρέχουν πολὺτιμες πληροφορίες γιὰ τὸ ἔργο τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας στὴ Μακεδονία, γιὰ τὰ πατριωτικὰ κινήματα καὶ τὶς ἰδέες τοῦ λαοῦ τῆς. Ἰδιαιτέρα γιὰ τὸ κίνημα τοῦ Ὀλύμπου καὶ τὶς ἄγνωστες ἕως τώρα λεπτομέρειες. Ἐκτός ἀπὸ τὸ Ἡμερολόγιο τοῦ Θεοφίλου Καίρη, πού ἔχει λιγοστὰ πράγματα, μόνον ὁ Κασσομούλης μᾶς δίνει μιὰ ζωντανὴ εἰκόνα τῆς ἀδόξου αὐτῆς ἐκστρατείας. Ἐδῶ ὁ Κασσομούλης παρασύρεται ἀρκετὲς φορὲς ἀπὸ μιὰ εὐαισθία ἢ κρίσι τοῦ ἀπάνω σὲ γεγονότα ὑφίσταται κάποτε ἐπιρροὲς καὶ πρέπει νὰ τὸν συμβουλευώμεθα μὲ προσοχή. Σὲ πολλὰ σημεῖα καὶ πρὸ πάντων ἐκεῖ πού ἀνεμίχθη προσωπικὰ ὁ Κασσομούλης, αὐτοβιογραφεῖται.

Οἱ λεπτομέρειες πού δίνει γιὰ τὴν κίνησι τῶν Φιλικῶν στὶς Σέρρες εἶναι ἐνδιαφέρουσες καὶ ἄγνωστες. Τώρα ἀντιλαμβάνομεθα γιὰτί οἱ Σερραῖοι δὲν μπόρεσαν νὰ κινήθουν, ἀφ' οὗ εἶχαν τόσο σπουδαῖο ἐπαναστατικὸ Κέντρο μὲ ἐπὶ κεφαλῆς τὸν Μακεδόνα Μητροπολίτη Χρῦσανθο ἀπ' τὸ Γραμματικόβο τῆς Νιάουσας. Εἶχε γνωσθῆ ἡ κίνησι στοὺς Τούρκους καὶ κάθε ἀπόπειρα ἦταν καταδικασμένη, ὁ δὲ δεσπότης Χρῦσανθος σκέφθηκε φρόνιμα στὴν περίστασι αὐτῇ.

Στὴ σελ. 35 ὁ Βλαχογιάννης βάζει μιὰ ὑποσημείωσι γιὰ τὸ Ζαφειράκη Λογοθέτη, πολιτικὸ ἡγέτη τῆς Νιάουσας στὴν ἐπανάστασι. Δὲν ἦταν ὁ Ζαφειράκης προδότης· πρέπει νὰ ξεριζωθῆ αὐτῇ ἡ ἀνακρίβεια καὶ ἡ γνώμη τῶν περισσοτέρων ἱστοριογράφων, (βλ. σχετικὰ: Βασραβέλλην ἔνθ' ἄνωτ. σ. 156.) “Ἐδρα τοῦ Καντῆ, Γενιτζέ-Βαρδάρ ἦσαν τὰ Γιαννιτσά, ἢ δὲ Νιάουσσα εἶχε δικὸ τῆς Καντῆ τὸν Ἀβδοῦλ Βεχάπ, πού σκότωσαν οἱ Νιαουσσαῖοι στὰ 1822 (σελ. 135 ὑποσ. 1).

Ὁ Νικ. Λασπᾶς (μᾶλλον Λασπιᾶς) εἶναι Σιατιστινὸς καὶ ὄχι Καστοριανὸς (σελ. 142 ὑποσ. 1) λόγιος καὶ φιλικός, γραμματικὸς τοῦ Σουλεϊμάν Πασᾶ στὰ Τρίκκαλα κι' ὕστερα τοῦ Χουρσήτ. (Φιλήμονος, *Δοκίμιον*, τόμ. Α' 399 καὶ Βασδραβέλλην, ἔνθ' ἄνωτ. σελ. 146.) Τὸ σπιτί του σώζεται στὴ Σιάτιστα καὶ κατοικεῖται ἀπ' τὴν οἰκογένεια Γκαρκατσούγια.

Ὁ Νιόπλιος λέγεται Γεώργιος Ρούσης Νιόπλιος, κατὰ παραφθορὰν τοῦ *nobilis* = εὐγενής. Κληρονόμησε τὸν τίτλο ἀπ' τὸν πατέρα του, διδάκτορα τοῦ Πανεπ. στὴ Ραδονα. Ὁ λογιώτατος Κασσομούλης τὸν ἔφτιασε Νεόπυλο.

Ὁ Παναγιώτης Ναοῦμ εἶναι ἀπὸ τὴν Ἐδεσσα (Βασδρ. 148, 157, 219, 231) καὶ « αἱ ὠραῖαι καὶ σεμναὶ παρθέναι τῶν δύο πολιτειῶν ἐκείνων » εἶναι μόνον Σιατιστινές: ἀπ' τὴ Χώρα καὶ τὴ Γεράνεια.

Τὰ γράμματα πού ἔδωκε ὁ Κασσομούλης στὸν Καπετὰν Διαμαντῆ (σ. 146) εἶναι προφανῶς ἀπ' τοὺς Σιατιστινοὺς. Δὲν νομίζω νὰ ἔχουν σχέση μὲ τὴ σύνοδο τῶν ἀρματωλῶν, πού ἐγινε τὸ Φλεβάρη τοῦ 1822 στὸ Βέρμιο κι' ἀπετάθησαν στὸν Δ. Ὑψηλάντη καὶ τὸν Καρατζᾶ. Ὁ Καρατάσιος ἔλειπε τότε στὴ Θεσσαλία, χτυπώντας τουρκικὲς ὀπισθοφυλακές. (Ἐπιστ. Ἡβου Ρήγα παρὰ Βασδρ. σ. 147.) Στὸ Βέρμιο ἐφθασεν ἀρχὰς τοῦ 1823.

Στή σελ. 150 (ύποσ. 1) βγαίνει πάλιν στη μέση ή γνώμη του Σπηλιάδη (Α, 252) ότι ο προύχοντας της Βάλτας Ίωάννης Χατζηχριστοδούλου ή Γιαννιός ήταν προδότης. Συκοφαντία, που όφείλεται στο ότι ο Σπηλιάδης παρασύρθηκε από τη γνώμη μερικών Άγιορειτών. (Βασδρ. 119.)

Και τώρα μερικά για τον Όλυμπο και τη Νιάουσσα. Το μεγαλύτερο ατύχημα για την έκστρατεία του Όλύμπου ήταν ότι είχε αρχηγό το Γρηγ. Σάλα, άσήμαντο αξιωματικό του Ρωσ. στρατού και φίλο του Δημ. Ύψηλάντη. Έτσι πήγαν άδικα οι θυσίες της Μακεδονικής αυτής περιφέρειας, που αν άρχιζε ένωρίτερα τον άγώνα μ' ένα πρόσωπο σημαντικό επί κεφαλής, θα βαστούσε σταθερά για κάμποσο καιρό και θ' ανακούφιζε τους γενναίους υπερασπιστές της Νιάουσας. Είναι όμως επίσης αλήθεια πως ο Όλυμπος και τα Πιέρια την έποχη εκείνη δεν είχαν άρματωλούς με δύναμι και όργανωσι όπως στα παλαιότερα χρόνια.

Ό Κασομούλης (σελ. 198 κ.έξ.) ούτε στη Νιάουσσα πήγε ούτε και μεγάλη σχέση είχε με τους υπερασπιστάς της· αλλά και « ο πανδαμάτωρ χρόνος » τον έκαμεν να λησμονήσει και να μπερδέψει ώρισμένα γεγονότα Ιστορικά γύρω άπ' τον άγώνα της μαρτυρικής αυτής πόλεως.

Έτσι στη σελ. 189 γράφει για κάποια δυσπιστία μεταξύ Καρατάσιου - Ζαφειράκη - Γάτσου. Τέτοιο πράγμα δεν σημειώθηκε τουλάχιστο στον άγώνα της Νιάουσας. Ό Ζαφειράκης πολιτικός άρχηγός, ο Γέρω Καρατάσιος στρατιωτικός με ύπαρχηγό τον Άγγελή Γάτσο, συμφωνούσαν και ουνεργαζόταν άπόλυτα (Βασδρ. 154 κ.έξ.). Έξαιρείσι βέβαια άποτελούσε ο Διαμαντής στην Καστανιά, άλλ' αυτός πολεμούσε για τον έαυτό του περισσότερο και ύπυπτεύετο τους πάντας.

Ό πατέρας του Κασομούλη (σελ 207) γράφει καθαρά στο συγγραφέα μας ότι η Νιάουσσα κήρυξε την έπανάστασι στις 19 του Φλεβάρη· αυτή είναι η ακριβής χρονολογία και άποδεικνύεται από πληθώρα έγγραφων που δημοσιεύομεν (Βασδρ. σ. 162 κ. έξ.), αλλά ο Κασ. και ο Βλαχ. αφήνουν να ύποθέσει κανείς ότι όταν έστάλη ο Μιχ. Κανούσης στη Νιάουσσα με γράμματα του Καίρη εκ μέρους του άρχηγού του Όλύμπου Σάλα (13 Μαρτίου 1822) δεν είχε ακόμα άρχίσει ο άγώνας. Ό Κανούσης πήγε άργά στη Νιάουσσα και δεν βλέπουμε να προσέφερε κάτι το θετικό στον άγώνα εκεί. Η σύγκρουσι στην Παναγία του Ντοβρά έγινε το τρίτον δεκαήμερο του Φλεβάρη. Είναι η πρώτη νικηφόρος σύγκρουσι εναντίον του Χατζή Μεχμέτ Άγά (δηλ. του Κεχαγιά - μπεη), που την άρχισεν ο Καρατάσιος και την τέλειωσε με τη σύμπραξι του Γάτσου - Ζαφειράκη, που έφθασαν τ' άπόγευμα. Το χωριό Δοβρά που ήταν ψηλότερα, Ν. Δ. του μοναστηριού, επάνω στο βουνό πυρπολήθηκε στα 1822 άπ' το Μεχμέτ Έμιν ή Έμπού Λουμπούτ, όπως κι' άλλα 120 χωριά στο Βέρμιο - Όλυμπο - Χαλκιδική. Συνεπώς οι γενναίοι Νιαουσσαίοι δεν περίμεναν τον Σάλα για να κηρύξουν την έπανάστασι. Άλλά και όταν άδοξα τέλειωσε η τελευταία φάσι του άγώνος στα λημέρια των Λαζαίων, ο Καπετάν Διαμαντής (σ. 201 ύποσ. 4) δεν γύρισε στη Νιάουσσα για να βοηθήση τον Καρατάσιο, αλλά έμεινε στον Όλυμπο κι' ύστερα, μετά τη μάχη του Μπαμπά, πέρασε στη Σκιάθο και στη Σκόπελο. (Πρβλ. Ι. Βασδραβέλλη, τόμ 1 σελ. 78-79.)

Άσχετα όμως μ' αυτές τις λεπτομέρειες, τα Στρατιωτικά Ένθυμήματα του Κασομούλη είναι σημαντικώτατα και προσφέρουν ύλικό σπουδαίο και άγνωστο μέχρι τουδε, θα άποβοούν δέ πολύ χρήσιμα για μιá συνθετικώτερη έργασία.

Ι. Κ. ΒΑΣΔΡΑΒΕΛΛΗΣ